

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВНЗ

У даній статті подано окремі аспекти існуючих у вищих навчальних закладах педагогічних умов для процесу формування культури професійно-правового спілкування як педагогічної проблеми.

Ключові слова: культура, професійно-правове спілкування, юрист.

Постановка проблеми. В умовах розбудови української держави, соціальних і правових реформ, переходу до ринкових відносин стали актуальними проблеми перебудови існуючої системи підготовки юристів, озброєних сучасними знаннями, культурою, високим рівнем громадянської та соціальної свідомості. Відповідно до основних принципів ООН щодо суспільної ролі і місця правника визначено, що юрист – це відкрита та доступна для клієнта особа, що на засадах здобутої кваліфікації та дотримання високих стандартів моральності та професійної етики здійснює свою діяльність із захисту прав та законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави. Звідси основними завданнями вищої юридичної освіти є надання належної професійної кваліфікації (знання правового порядку держави та уміння застосовувати законодавство при вирішенні справ) у поєднанні із формуванням культури професійно-правового спілкування, вихованням професійних ідеалів та поваги до морального обов'язку, прав та свобод людини, а також постійне підвищення професійних навичок юристів, підвищення гарантованості індивідуальних та колективних прав людини відповідно до Рекомендацій Ради Європи щодо свободи здійснення юридичної професії.

У світі і, частково в Україні, сформовано загальні стандарти юридичних професій (правила поведінки, етики, суддів, прокурорів, адвокатів, юристів-держслужбовців). Стандарти «бакалавр права», та „магістр права» які з врахуванням міжгалузевого значення підготовки фахівців-юристів, повинні враховувати особливості і специфіку професійних стандартів, оскільки кожна правова система запроваджує такі стандарти крізь призму власної історії держави та права. І, перш ніж впроваджувати вказані стандарти, необхідно вивчити існуючі педагогічні умовита провести їх аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки з'явилися праці, в яких висвітлюються: різноманітні технології навчання (Чернілевський Д. В.), контроль знань, умінь і навичок (І. Є. Булах, В. С. Полюк, І. П. Підласий, Л. М. Романишина, П. І. Сікорський, В. В. Ягупов); зміст процесу контролю й оцінювання (А. М. Алексюк, Б. Т. Ліхачов, Н. Є. Мойсеюк, В. О. Сластьонін, М. М. Фіцула); психолого-педагогічні аспекти контролю та оцінювання (О. О. Безносюк, К. Г. Делікатний, Л. І. Джулай); професійні педагогічні вміння в галузі контролю й оцінювання (О. Б. Ковальчук, Н. В. Кузьміна, А. О. Реан, В. О. Яқунін).

Метою даної статті є визначення існуючих педагогічних умов для формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Педагогічні умови – це необхідні та достатні обставини, від яких залежить ефективність навчального процесу, вони є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення мети професійної підготовки майбутніх економістів до викладацької діяльності; впливають на ефективність оволодіння студентами знаннями, розвиток їх пізнавальної самостійності та навчально-пізнавальних умінь

Визначення способів вирішення завдання формування у майбутніх фахівців культури професійно-правового спілкування, ми вважаємо за необхідне почати з уточнення того стану, в якому перебуває вітчизняна вища школа, тих процесів, які відбуваються в системі вищої освіти на сучасному етапі.

У вищій школі по цілому ряду напрямів утворився істотний розрив між глобальними потребами суспільства і результатами освіти, між професійною орієнтацією і потребою особистості в гармонійному задоволенні різноманітних пізнавальних інтересів, між сучасними методологічними

підходами до розвитку науки і архаїчним стилем їх викладання [1].

З іншого боку, в сучасній освіті проявляються і нові тенденції: усвідомлення кожного рівня освіти як складової органічної частини системи безперервної народної освіти; перехід від переважно інформативних форм до активних методів і форм навчання з включенням елементів проблемності, наукового пошуку; перехід від жорсткого, авторитарного управління, де студент виступає як «об'єкт» повчальних дій, до системи організації, підтримки та стимулювання пізнавальної самодіяльності суб'єкта навчання, створенню умов для творчості, до педагогіки співробітництва [2].

Ці тенденції і явища зумовили становлення нової освітньої парадигми, яка пріоритетним оголошує орієнтацію на інтереси особистості, а стосовно до вищої освіти передбачає становлення компетентності, ерудиції, творчих начал і культури особистості.

Нова освітня парадигма побудована на базі особистісно-діяльнісного підходу, основи якого були закладені Л. С. Виготським, А. Н. Леонтьєвим, Б. Г. Ананьєвим, що розглядали особистість як суб'єкт діяльності, яка сама, формуючись у діяльності й у спілкуванні з іншими людьми, визначає характер цієї діяльності і спілкування. В основі особистісно-орієнтованого навчання «визнання» індивідуальності, самобутності, самоцінності кожної людини, її розвиток не як «колективного суб'єкта», але насамперед як індивіда, наділеного своїм неповторним суб'єктивним досвідом" [3].

Нова парадигма не скасовує колишню, провідними компонентами якої були знання, навички та вміння, а як би поглинає їх і проголошує вищу якість освіти. Більш висока якість забезпечується зміною ідеалів і корінних підходів: на зміну «обучаємому» як більш-менш пасивного об'єкта освітнього впливу висувається «студент» як активний суб'єкт, який отримує освіту.

Відповідно до нового підходу, навчання розглядається як рівноправна суб'єкт – суб'єктна взаємодія навчаючого та студентів, а, отже, як спілкування.

Рішення завдання по підготовці у ВНЗ грамотних і творчих фахівців зумовило проведення досліджень з метою встановлення умов формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх фахівців. У результаті психологічних досліджень та узагальнення практичного досвіду навчання трудовим умінням і навичкам встановлені основні, загальні для всіх видів, умови їх успішного формування:

- 1) визначеність завдання, розуміння цілей і способів її досягнення;
- 2) наявність у студентів необхідних знань;
- 3) відповідність методів навчання особливостям культури професійно-правового спілкування;
- 4) ефективність інструктажу;
- 5) достатня кількість вправ;
- 6) своєчасність і об'єктивність оцінок діяльності студентів і знання ними результатів вправ;
- 7) активний характер діяльності учнів.

Крім того, психологами встановлено, що успішність формування культури професійного спілкування в значній мірі залежить від психічного стану студента, від психологічних умов, в яких протікає цей процес [4].

Нижче ми уточнимо деякі з перерахованих умов у відношенні формування у майбутніх фахівців культури професійного спілкування.

Безперечно важливою умовою, що сприяє розвитку вмінь професійного спілкування, є розуміння студентами необхідності їх придбання. Це розуміння можна формувати і через опис негативних наслідків слабкій підготовленості і, навпаки, досягнень випускників, а також шляхом роз'яснення студентам вимог майбутньої професії.

Так, студенти юридичних ВНЗ повинні знати, що професія юриста вимагає громадянської зрілості, високої суспільної активності, правової та психологічної культури, глибокої поваги до закону і дбайливого ставлення до соціальних цінностей правової держави, честі і гідності громадянина, високого морального свідомості, гуманності, твердих моральних переконань, почуття обов'язку, відповідальності за долі людей і доручену справу, принциповості та незалежності у забезпеченні прав, свобод і законних інтересів громадян, волі та наполегливості у виконанні прийнятих правових рішень, почуття нетерпимості до будь-якого порушення закону.

Майбутні фахівці в галузі юриспруденції повинні знати, що їм належить знаходити і приймати управлінські рішення в умовах суперечливих вимог і бути готові до можливої зміни виду та характеру професійної діяльності, до кооперації з колегами і роботи в колективі [1].

Як показують психологічні дослідження, вміння формуються на основі знань. Отже, вміння спілкування формуються на основі знань про цей процес. Студенти повинні бути знайомі з сучасними підходами до визначення змісту поняття спілкування, знати функції, які виконує спілкування, його структуру і види.

Аналіз педагогічної літератури показує, що формуванню умінь спілкування в процесі навчання у вузі сприяє застосування тих методів навчання, які:

- активізують діяльність, мислення і поведінку майбутніх фахівців;
- збільшують обсяг переробленої інформації та швидкість її переробки;
- сприяють самостійної виробленні рішень студентами в умовах підвищеної ступеня мотивації та емоційності;
- характеризуються постійним взаємодією викладача і студентів між собою за допомогою прямих і зворотних зв'язків, тобто активних, проблемних методів навчання [5; 6; 7; 8].

У найбільш загальному вигляді проблемне навчання розглядають як сукупність таких дій, як організація проблемних ситуацій, формулювання проблем (поступово до цього привчаються самі студенти), надання студентам необхідної допомоги у вирішенні проблем, перевірка цих рішень, і, нарешті, керівництво процесом систематизації та закріплення набутих знань.

При проблемному навчанні учні самостійно добувають, отримують, відкривають і засвоюють нові для них знання саме в процесі вирішення проблемних і теоретичних завдань. Опинившись в природній проблемній ситуації, відчуваючи реальні труднощі в подальшому здійсненні своєї навчальної діяльності, учень відчуває нагальну потребу шукати і отримувати нові знання, необхідні для вирішення гостро пережитої проблеми. Тут знаходиться невичерпне джерело реальної мотивації пізнавальної діяльності.

Головне в проблемному навчанні - сам процес пошуку і вибору вірних, оптимальних рішень. Хоча викладачеві з самого початку відомий найкоротший шлях до вирішення проблеми, його завдання – організувати процес пошуку, крок за кроком підводячи студентів до вирішення проблеми і отримання нових знань. Для педагога важливо те, що в процесі трансформації проблемної ситуації від початкового до кінцевого рішення відбувається трансформація самого учня, його знань, просування учнів на новий етап у своєму розвитку [9;10; 11].

В останні десятиліття педагогами і психологами було розроблено досить багато методик активізації навчання, але всі їх по суті узагальнює концепція «знаково-контекстного» навчання, запропонована А.А Вербицьким.

«Знаково – контекстним» вчений називає «таке навчання, в якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності фахівця, а засвоєння їм абстрактних знань як знакових систем накладено на канву цієї діяльності» [2].

Одиницею роботи викладача і студентів в контекстному навчанні є ситуація у всій її предметної та соціальної неоднозначності і протиріччя, вході аналізу і вирішення якої студент і формується як спеціаліст та член суспільства.

Предметний і соціальний зміст професійної діяльності створюють проблемні лекції, семінари-дискусії, розбір конкретних виробничих ситуацій, рольові та ділові ігри.

Сформована практика читання проблемних лекцій у вищій школі дозволяє виділити три основні рівня проблемності вузівської лекції.

Перший рівень – лекція, що ставить навчальну проблему. Така проблемна лекція передбачає самостійну роботу студентів над проблемою в позааудиторний час і обов'язкове проведення семінарських чи практичних занять, на яких поставлена на лекції проблема отримує своє рішення.

Другий рівень – проблемна лекція, що припускає роздум студентів при вирішенні викладачем поставленої навчальної проблеми.

Третій рівень – проблемна лекція з елементами пошукової бесіди. У цій лекції викладач не тільки ставить навчальну проблему і будує своє виклад як її рішення, але і в ряді моментів включає студентів в активне вирішення поставленої проблеми, пропонуючи їм висловити свою думку, свої судження [12].

Лекція стає проблемною, підкреслює А. А. Вербицький, коли в ній реалізується принцип проблемності. При цьому необхідно виконання двох взаємопов'язаних умов:

- 1) реалізація принципу проблемності при відборі та обробці змісту навчального курсу до лекції;
- 2) реалізація принципу проблемності при розгортанні цього змісту безпосередньо на лекції.

Перше досягається розробкою викладачем системи пізнавальних завдань - навчальних проблем, що відображають основний зміст навчального предмета;

друге – побудовою лекції як діалогічного спілкування викладача зі студентами, предметом якого є запроваджуваний лектором матеріал.

Засобом залучення студентів до діалогічного спілкування є постановка заздалегідь підготовлених інформаційних та проблемних питань. Інформаційні питання ставляться з метою актуалізувати вже наявні у студентів знання, необхідні їм для розуміння суті проблеми і почала розумової роботи по її вирішенню. Проблемні питання вказують на сутність навчальної проблеми і на область пошуку нового [13].

Продуктивні функції проблемних питань як дидактичного засобу організації спілкування та взаємодії зростають на семінарі - дискусії.

Особливістю семінарського заняття як форми колективної роботи є можливість рівноправної та активної участі кожного студента в обговоренні теоретичних позицій, пропонованих рішень, в оцінці їх правильності та обґрунтованості. Специфічним психологічним фактором виступає спілкування з рівноінформованими партнерами-членами студентської групи – на відміну від спілкування з різноінформованим партнером – викладачем. Це розкріпає інтелектуальні можливості студентів, підвищує продуктивність спілкування.

Проблемні лекції та диспути утворюють групи не імітаційних активних методів. До групи імітаційних педагогі включають метод аналізу конкретної ситуації, рольові та ділові ігри.

Метод аналізу конкретних ситуацій полягає в пред'явленні студентам ситуації, вирішення якої має бути знайдено на занятті. При застосуванні цього методу рекомендується утворювати кілька змагаються груп, кожна з яких виробляє свій власний варіант вирішення [14].

За характером ситуаційні задачі можуть бути:

- а) ситуація – ілюстрація;
- б) ситуація – вправа: конкретний випадок викладений таким чином, щойого аналіз вимагає самостійних дій типу складання ділової записки;
- в) ситуація – оцінка: викладена ситуація і прийняте рішення, яке необхідно оцінити;
- г) ситуація – проблема: конкретний випадок викладений так, що треба чітко визначити проблему і вирішити її.

Основними ознаками рольової гри є: відмінність рольових цілей учасників гри, взаємодія ролей, наявність спільної мети у ігрового колективу, Багатоальтернативність рішень, наявність системи групового або індивідуального оцінювання діяльності учасників гри, наявність керованої емоційної напруги [14].

Одиницею рольової гри Д. Б. Ельконін називає роль і пов'язані з нею дії щодо її реалізації, а змістом - відносини між людьми.

Ознаки методу аналізу конкретних виробничих ситуацій та рольової гри «синтезовані» у діловій грі.

Ділова гра характеризується:

- 1) наявністю проблеми або завдання, пропонованої для вирішення;
- 2) наявністю умовного, змодельованого об'єкта;
- 3) відтворенням управлінської діяльності;
- 4) наділенням грають ролями і рольовими функціями;

5) наявністю взаємодії між граючими, які повторюють реальні зв'язки і відносини ієрархічної системи по горизонталі і вертикалі;

6) багатоланковою «ланцюжка рішень», що впливають одне з іншого;

7) наявністю конфліктних ситуацій внаслідок відмінності інтересів;

8) наявністю фактора часу, що збігається з реальним, «стисненого» або уповільненої;

9) наявністю системи оцінки ігрової діяльності;

10) наявністю змагання або змагальності грають груп.

Головною відмінною особливістю ділової гри є здійснення моделювання процесу праці керівних працівників і спеціалістів з вироблення управлінських рішень, імітація конкретних умов виробництва, діяльності та відносин працівників.

Висновки. Дослідження свідчать про те, що всі розглянуті методи навчання роблять позитивний вплив на процес формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів лише за умови їх систематичного використання в навчальному процесі.

Таким чином, найважливішими умовами формування культури у майбутніх спеціалістів у галузі юриспруденції умінь професійного-правового спілкування ми вважаємо:

1) збалансування співвідношення загально-правових дисциплін та юридичної казуїстики як, у межах бакалаврських, так і магістерських курсів, а також обсяги наявних форм учбового процесу – аудиторної, позааудиторної та самостійної роботи, співвідношення яких має змінюватися в бік збільшення годин на практичні заняття в залежності від року навчання;

2) запровадження форм, методів навчальних занять: імітаційних (ігрових) судових засідань та адміністративно-правових процедур із запрошенням у якості арбітрів практикуючих юристів, використання бінарних лекцій за участю викладача та юриста-практика;

3) залучення студентів до юридичних клінік як виду навчальної практики на усіх курсах навчання;

4) розробка комплексних навчальних курсів, що охоплюють практику виконання юридичних документів («юридичне письмо»), тактику та стратегію прийняття правових рішень, розробку та написання юридичних документів, елементи юридичної психології, етику та діяльність з представництва інтересів громадян та юридичних осіб в судах, державних органах, органах місцевого самоврядування, риторику та судові мовлення;

5) збільшення обсягу практичної підготовки в магістратурі. Зокрема, передбачити окремі курси із ведення переговорів та договірної роботи, складання юридичних документів підвищеної складності, юридичних висновків, технік та методик юридичного аудиту та інш.), юридичної конфліктології та юридичної техніки, а також курсів державного управління, менеджменту в галузі, психології управління. Під час викладання зазначених курсів має віддаватися перевага практичним заняттям та рольовим іграм;

6) розуміння студентами необхідності придбання в процесі навчання у вузі умінь професійного спілкування;

7) наявність у студентів знань про процес комунікації;

8) побудова навчального взаємодії викладача і студентів у формі діалогу;

9) організація в процесі навчання діалогу студентів;

10) створення та підтримання доброзичливої атмосфери в групі

Список використаних джерел:

1. Концепція Розвитку вищої юридичної освіти в Україні(редакція від 14.10.2009 р.)
2. Освітні технології: Навч.- метод. посіб./ О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К. 2001. – 256 с.
3. *Леонтьев А. А.* Психология общения. – М. : Смысл, 1997. – 365 с.
4. *Фрейдджер Р.* Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейдджер, Джеймс Фейдимен ; пер. с англ. – 6-е межд. изд. – СПб. : Пройм-ЕВРОЗНАК, (Большая университетская библиотека), 2006. – 704 с.
5. *Яворська Ж.* Ділові ігри та їх роль у підготовці учасних фахівців // Вісник Львівського

Університету. – 2005. – Вип. 19.

6. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів / Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. – К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.

7. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе: Учеб. пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.

8. Каминская М. В. Педагогический диалог в деятельности современного учителя. – М. : Смысл, 2003. – 284 с.

9. Павленко В. В. Методи проблемного навчання / В. В. Павленко // Нові технології навчання: наук.-пед. зб. // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ, 2014. – Вип. 81 (спецвипуск). – 84 с.

10. Интерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб. авт. – уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : А.П.Н.; 2002. – 136 с.

11. Percival E., Ellington H. A. Handbook of Educational Technology. – London; N.Y., 1984.

12. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К. : Грамота, 2003. – 216 с.

13. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследования игры и дискуссии. – Рига, «Эксперимент», 2007. – 327 с.

14. Уголовный процесс: Методические указания по проведению деловых игр / Новосибир. гос. аграр. ун-т. – Новосибирск, 2010. – 20 с.

С. А. Цыганий

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ УМЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

Резюме. В данной статье представлены отдельные аспекты существующих в высших учебных заведениях педагогических условий для процесса формирования культуры профессионально-правового общения как педагогической проблемы.

Ключевые слова: культура, профессионально-правовое общение, юрист.

S. Tsiganiy

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMATION OF SKILLS OF PROFESSIONAL COMMUNICATION IN TEACHING AT THE UNIVERSITY

Summary. This article presents some aspects existing in higher education pedagogical conditions for the process of creating a culture of professional and legal communication as a pedagogical problem.

Keywords: culture, professional and legal dialogue, lawyer.